

УДК 343.97

Наталія Магас,*аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПРИЧИНИ ЛАТЕНТНОСТІ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Стаття присвячена визначенню поняття причин латентності злочинності, класифікації таких причин, а також встановленню, які причини латентності притаманні корупційній злочинності як одному із найбільш латентних видів злочинності. У статті розглянуто погляди як вітчизняних, так і зарубіжних авторів на цю проблему, а також зроблено відповідні висновки на основі цих позицій, анкетування студентів з України та Польщі та даних досліджень міжнародної організації Transparency International.

Ключові слова: латентна злочинність, причини латентності злочинності, корупційна злочинність, природна та штучна латентність.

Постановка проблеми. Як відомо, будь-яке явище має свої причини та наслідки. Таке явище, як злочинність, не є винятком. Визначення причин виникнення та зміни показників злочинності є важливим завданням сучасної кримінології, якому приділяють значну увагу як науковці, так і практики. Проте для ефективної боротьби зі злочинністю важливо звертати увагу не лише на її зареєстровану частину, а й на латентну, яка подекуди значно перевищує першу. Йдеться, зокрема, про корупційну злочинність, рівень латентності котрої становить за різними оцінками близько 90-99%, що свідчить про те, що дослідження цього явища та боротьба з ним без аналізу його латентного складника є, по суті, неефективними. Для збільшення ефективності боротьби з корупційною злочинністю потрібно перш за все зменшити рівень її латентності, адже важко боротись із тим, про що немає інформації. При цьому одним із важливих завдань на шляху до цієї мети є визначення причин такої латентності, що, у свою чергу, дасть можливість впливати на ці причини: усунути чи хоча б мінімізувати їхній вплив на рівень латентності.

Метою статті є встановлення основних причин, що зумовлюють латентність злочинності загалом та корупційної злочинності зокрема.

Стан дослідження. Дослідження причин латентності злочинності певною мірою торкалися вітчизняні та іноземні автори багатьох підручників із кримінології, зокрема Ю. Ф. Іванов, О. М. Джу́жа, Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков, А. П. Закалюк, Б. Холист, А. Габерле, К. Краєвські та багато інших. Питанню латентної злочинності, і причин латентності зокрема, присвячена монографія В. Ф. Обо́лонець, монографія за редакцією І. С. Іншакова. Окремі дослідження з приводу причин неповідомлення про корупційні злочини проводилися міжнародною організацією, що веде боротьбу з корупцією, – Transparency International. При цьому недостатньо уваги в науковій літературі приділено саме причинам латентності корупційної злочинності.

Виклад основного матеріалу. Під причинами латентності злочинів необхідно розуміти «сукупність обставин соціального, правового, особистого й іншого характеру, що перешкоджають виявленню, реєстрації та облікові злочинів, а також їх розкриттю, зокрема й забезпеченню повноти й усебічності їх розкриття» [1, с. 72]. Таке визначення наводять автори підручника з кримінології О. М. Джу́жа та Ю. Ф. Іванов, і воно повною мірою відображає ознаки, що притаманні причинам латентності злочинів та об'єднують їх, оскільки включає причини різного характеру, котрі можуть стосуватися як природної, так і штучної латентності злочинності.

Фактори, що зумовлюють існування латентної злочинності, автори згаданого підручника поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні полягають усередовищі й обставинах, в яких здійснюються злочини. До суб'єктивних факторів вчені відносять «небезпечність особи, що скоїла злочин; бажання приховати свою злочинну діяльність; небажання потерпілого повідомляти про злочин; недоліки в роботі правоохоронних органів тощо» [1, с. 72], тобто йдеться про обставини, спричинені суб'єктами, що тим чи іншим чином пов'язані зі скоєним злочиним.

Причини латентності злочинності можна також класифікувати за суб'єктом, який «спричинив» цю латентність: суб'єкт злочину, потерпілий, особи, що причетні до злочину, правоохоронні органи.

На підставі проведеного анкетування серед працівників правоохоронних органів і науковців та інших поглядів на цю проблему В. Ф. Обо́лонець обставини, що слугують причинами латентизації, поділяє на три групи також за суб'єктом, через котрого злочини залишилися прихованими: 1) ті, що безпосередньо пов'язані з діями злочинців; 2) обставини, пов'язані з діяльністю правоохоронців; 3) діяльність інших осіб, обізнаних про вчинені злочини [2, с. 37].

Серед причин латентності виділяють причини природної та штучної латентності злочинів.

До причин природної латентності відносять, наприклад, маскування і конспірацію

злочинів, що вчиняються, вмілий вибір злочинцем жертви (це особи, які незацікавлені в оприлюдненні факту скоєного злочину). Мотивами, що утримують потерпілих від заяви про скоєний злочин, на думку авторів підручника з кримінології Ю. В. Александрова, А. П. Геля і Г. С. Семакова, можуть бути «небажання оприлюднення інтимного боку життя, страх, відсутність віри у професіоналізм правоохоронних органів і їх здатність розкрити злочин, бажання уникнути зайвих проблем тощо» [3, с. 59]. А якщо йдеться про корупційні злочини, то, на думку згаданих учених, «причетність потерпілого до вчиненого злочину в таких випадках є основною причиною їх латентності» [3, с. 59].

Відсутність ефективного механізму забезпечення безпеки осіб, які сприяють розкриттю злочинів і здійсненню правосуддя, еважливим фактором природної латентності злочинів, у зв'язку з яким про злочини не повідомляють свідки, особи, причетні до злочинів, та потерпілі. До факторів природної латентності об'єктивного характеру належить також відсутність належного матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів, що не дає працівникам цих органів можливості повно та об'єктивно виявляти скоєні злочини, зокрема корупційні [3, с. 59].

Серед причин штучної латентності можна назвати «недоліки у реєстрації, обліку і статистичній звітності, суттєві прорахунки й недоліки в діяльності правоохоронних органів, а також зловживання і халатність з боку посадових осіб, на яких покладено функції розкриття й розслідування злочинів» [3, с. 58-59]. Особливо небезпечними є випадки умисного приховування злочинів працівниками правоохоронних органів. Частими мотивами цього є бажання створити уявлення про успішність та ефективність діяльності цих органів. Це дуже актуально для корупційних злочинів, оскільки шанси на притягнення до відповідальності винних осіб, на жаль, є доволі незначними. Тому офіційна статистика, що стосується корупційної злочинності, насправді не дає правдивої інформації про реальний стан справ, що, у свою чергу, має свій негативний вплив на весь процес боротьби з корупційною злочинністю.

Автори монографії «Теоретичні основи дослідження та аналізу латентної злочинності» до детермінантів кримінальної латентності відносять три групи причин: 1) невиявлення фактів злочинів правоохоронними органами; 2) приховування фактів вчинення злочинів правоохоронними органами; 3) низький рівень повідомлення громадянами про злочини, скоєні щодо них, та про злочини, скоєні іншими особами.

Відповідно до думки експертів, яку наводять автори згаданої монографії, співвідношення згаданих факторів у структурі детермінації таке: невиявлення правоохоронними органами злочинів – 40% випадків, приховування фактів скоєння злочинів правоохоронними органами – 10% випадків, громадяни не повідомляють про факти скоєння злочинів щодо них – 40% випадків, громадяни не повідомляють про відомі

їм факти скоєння злочинів іншими особами – 10% випадків.

Працівники правоохоронних органів серед причин невиявлення злочинів правоохоронними органами називають цілий ряд. До тих, що можуть стосуватись корупційної злочинності, можна віднести такі:

- злочинці вчиняють та приховують злочини в такий умілий спосіб, що правоохоронні органи не можуть виявити такі злочини;
- недостатня мотивація до роботи у працівників правоохоронних органів (низька зарплата);
- небажання працівників правоохоронних органів виявляти складні злочини, оскільки через різні корупційні схеми підозрюваний може уникнути відповідальності;
- відсутність ефективних методів виявлення злочинів;
- погана навченість працівників;
- надто велика кількість роботи;
- громадяни недостатньою мірою допомагають правоохоронним органам виявляти злочини [4, с. 753-756].

Схожі позиції з приводу причин латентності злочинності висловлюють і польські кримінологи.

Так, польські вчені – автори підручника з кримінології Кшиштоф Краєвські, Йоанна Бляхут та Анджей Габерledo причин виникнення латентної злочинності відносять такі:

- спосіб функціонування правоохоронних органів, їхня кількість;
- права, обов'язки, принципи контролю, розрахунку й оцінки ефективності діяльності поліції, її технічне оснащення, кваліфікація працівників;
- правоохоронна політика (практика прийому поліцією повідомлень про злочини, їхня реєстрація);
- ставлення громадян щодо явища злочинності та їхня готовність повідомляти поліцію про скоєння злочинів.

Серед причин неповідомлення поліції про злочини потерпілими особами згадані польські вчені називають такі:

1) ставлення до діяння. Потерпілий може не усвідомлювати, що відповідне діяння є злочином, чи злочин не може мати великого значення для потерпілого. Така ситуація можлива у разі корупційної злочинності, адже частина корупційних злочинів не сприймаються населенням саме як злочини, а вважаються адміністративними правопорушеннями;

2) ставлення до злочинця. Потерпілий може боятися злочинця (страх перед помстою). Така ситуація є дуже частою у разі корупційної злочинності, оскільки особи, які, зокрема, вимагають неправомірну вигоду, мають впливове становище, а потерпілий часто перебуває у певній залежності від них;

3) ставлення до правоохоронних органів, що може проявлятися у небажанні звертатися до поліції, відсутності віри в результативність діяльності поліції; вагань, чи поліція взагалі відреагує на повідомлення; попередньому негативному досвіді взаємодії з поліцією. Ця група

причин може бути характерною для всіх видів латентної злочинності, проте для корупційної вона залишається однією із найбільш актуальних;

4) потерпілий сам скоїв правопорушення. Причиною неповідомлення про злочин тоді слугує страх щодо виявлення власної неправомірної поведінки. Така ситуація є типовою для певних видів корупційних злочинів, наприклад: одержання неправомірної вигоди є, по суті, «двостороннім» злочином і супроводжується її наданням;

5) власні якості особи. Готовність до повідомлення може залежати від статі потерпілого, його віку, особистості. Невіра в можливість викриття злочинця, невелика вартість вкраденого, бажання уникнення додаткових клопотів, брак часу можуть слугувати причиною неповідомлення про злочини потерпілими особами [5, с. 226-227]. Ця причина також може зумовлювати корупційну злочинність.

До причин латентності злочинності польський професор Войціх відносить такі: злочин було скоєно близькою особою, або потерпілий висловив згоду на скоєння злочину; страх потерпілого перед втратою власної репутації у разі повідомлення про злочин; відсутність впевненості потерпілого, чи він став жертвою злочину; страх потерпілого перед помстою; складна об'єктивна сторона злочину, приховування слідів злочину виконавцями [6, с. 111-112]. Фактично кожна з названих обставин може слугувати причиною латентності корупційної злочинності.

Дуже важливою причиною латентності злочинності є толерантність суспільства до певних категорій злочинів. Яскравим прикладом у цьому сенсі є корупційна злочинність.

Польський вчений Брунон Холист серед причин, через які саме потерпілі не повідомляють про злочини, перш за все називає те, що таке повідомлення їм просто не вигідне.

Серед причин латентності злочинності вчений зазначає такі: злочин вважається потерпілим надто незначним, аби було виправданим повідомляти про нього поліцію; потерпілий боїться помсти злочинців; потерпілий погоджується на протиправну поведінку злочинця; витрати, понесені у результаті злочину, є мінімальними, початок досудового розслідування приведе до втрати часу; потерпілий має антагоністичне ставлення до органів поліції; потерпілий не переконаний щодо справедливості покарань, що застосовуються за відповідні злочини; потерпілий не вірить в ефективність діяльності правоохоронних органів і щодо виміру справедливості; потерпілий взагалі не хоче брати участь у кримінальному процесі; потерпілий шукає справедливості шляхом самосуду [7, с. 66]. Усі названі обставини окремо чи в поєднанні кількох із них можуть бути причиною латентності корупційної злочинності.

Варто наголосити, що різні групи (види) корупційної злочинності можуть мати свої основні та другорядні причини латентності. Так, латентність «дрібної» чи побутової корупційної злочинності найчастіше зумовлюється

неповідомленням із різних причин про неї громадянами, а також небажанням правоохоронних органів реєструвати такі злочини з огляду на часту безуспішність їх розкриття.

Якщо ж йдеться про злочинність VIP-корупціонерів, яка, на слуху думку М. О. Маршуби, має найбільший рівень латентності, то причини такої латентності тут будуть відрізнятися. М. О. Маршуба наголошує, що «латентність корупційної діяльності таких осіб посилюється їх політичним впливом, особливим правовим статусом, що передбачає можливість кадрових призначень у тому числі керівників правоохоронних органів. Через управлінську залежність останні здебільшого проявляють певну поблажливість до визначеного кола осіб, винних у вчиненні корупційних злочинів, та індиферентність у питаннях їх службових зловживань» [8, с. 127]. Тобто основною причиною латентності цієї групи корупційних злочинів є впливовість їх виконавців.

До причин, що збільшують рівень латентності корупційної злочинності, Г. Л. Шведова відносить такі, як «тінізація економіки, організованість, професіоналізм злочинності, корупційність співробітників правоохоронних органів, що супроводжується спробами злочинців уникнути покарання» [9, с. 577]. При цьому вчена, підтримуючи думку А. П. Закалюка, вважає, що «основною причиною латентності корупційних злочинів є незацікавленість учасників корупційних відносин у розголошенні фактів їх вчинення, внаслідок чого повідомлення про них не надходять до правоохоронців» [9, с. 577].

У 2016 році нами було здійснено дослідження на тему корупції серед 150 студентів із Польщі та 150 студентів з України. Респондентами були студенти з різних факультетів: хімії, психології та права (по 50 студентів з кожного факультету в Польщі та в Україні). Участь у дослідженні взяли студенти Ягеллонського університету у Кракові та Львівського національного університету імені Івана Франка.

На питання «Якщо у Вас хтось вимагав бинеправомірну вигоду, то чи повідомили би Ви про це правоохоронним органам?» 33,5% польських студентів відповіли так, 66,5% – ні. Серед причин неповідомлення респонденти з Польщі назвали небажання витратити на це час – 73%, страх перед переслідуванням через таке повідомлення – 18%, брак довіри до правоохоронних органів – 10%. Для частини респондентів (10%) повідомлення залежало б від ваги та обставин справи.

Серед польських студентів тільки в 4 вимагали неправомірну вигоду. При цьому лише одна особа повідомила про це правоохоронні органи, інші не повідомили через небажання витратити на це свій час.

Варто зауважити, що серед 150 польських студентів лише 5 (тобто 3,3%) дали неправомірну вигоду, і при цьому правоохоронні органи про це не дізналися.

Для порівняння візьмемо результати анкетування українських студентів. 31% студентів давали неправомірну вигоду, при цьому лише в двох випадках інформація про це стала відома

правоохоронним органам. Від 23,4% студентів вимагали неправомірну вигоду. З них про це повідомили правоохоронні органи лише 4 особи, тобто 10%. Решта не повідомила про це правоохоронні органи, тому що не довіряють правоохоронним органам (52,7%), не хотіли витрачати на це час (47,2%), боялись переслідування за таке повідомлення – (30,5%), самі скоїли злочин, даючи неправомірну вигоду – (36,1%).

На питання «Якщо у Вас хтось вимагав би неправомірну вигоду, то чи повідомили би Ви про це правоохоронним органам?» 33,4% українських студентів відповіли так, 66,6% – ні. Серед причин неповідомлення респонденти з України назвали небажання витрачати на це час – 35,3%, страх перед переслідуванням через таке повідомлення – 34,5%, брак довіри до правоохоронних органів – 46,2%.

Як бачимо, рівень готовності до повідомлення про вимагання неправомірної вигоди серед польських та українських студентів є майже однаковий, при цьому існує різниця щодо того, в чому головна причина такого неповідомлення, і нею для українських студентів є брак довіри до правоохоронних органів, а для польських студентів – небажання витрачати на це свій час.

Із цих результатів ми можемо зробити висновок, що однією з найважливіших причин такого великого рівня латентності корупційної злочинності є проблема неефективної діяльності правоохоронних органів в Україні.

Корисними як із наукової, так і з практичної точки зору є результати досліджень, що проводяться міжнародною громадською організацією єюз боротьби з корупцією та дослідження питань корупції у світі Transparency International, відповідно до яких в Україні у 2013 р. не вважали за потрібне повідомляти про корупцію 74% опитаних, а у 2016 р. – 42%. 63% респондентів у 2013 р. вважали, що це нічого не змінить, а у 2016р. так вважали лише 16%, боялись наслідків – 24% у 2013р., а у 2016 р. – 14% [10]. Тобто, як бачимо, відсоток осіб, котрі не вважали за потрібне повідомляти про корупцію, значно зменшився за 3 роки, але тим не менше і надалі залишається дуже високим. І хоча Україна і рухається вгору у рейтингу Transparency International, все ж наша держава залишається близькою до кінця даного списку, що свідчить про певний прогрес у боротьбі з корупцією, але водночас і про те, що залишилося багато роботи у цьому напрямі.

Висновки

Під причинами латентності злочинності слід розуміти сукупність обставин соціально-го, правового, особистого й іншого характеру,

що перешкоджають виявленню, реєстрації та обліку злочинів, а також їх розкриттю, зокрема й забезпеченню повноти й усебічності їх розкриття. Причини латентності злочинності можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні, причини природної та штучної латентності, класифікувати за суб'єктом тощо. До основних причин латентності корупційної злочинності можна віднести неповідомлення громадянами про корупційні злочини з різних причин (відсутність довіри до правоохоронних органів, причетність потерпілих до скоєного злочину, страх перед помстою з боку осіб, які скоїли корупційний злочин, небажання витрачати на це свій час тощо), неефективну роботу та халатність працівників правоохоронних органів. Якщо йдеться про корупційну злочинність VIP-корупціонерів, то головною причиною того, що такі злочини залишаються прихованими, є впливове становище виконавців даних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Іванов Ю. Ф. Кримінологія: навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джужа – К.: Вид. Паливода А.В., 2006. – 264 с.
2. Оболонцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В. Ф. Оболонцев. – Харків: Видавець СПД ФО Вал'ярчук Н.М., 2005. – 128 с.
3. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія: курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2002. – 295 с.
4. Теоретические основы исследования и анализа латентной преступности: монография / под ред. С. М. Иншакова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2011. – 839 с. – (Серия «Научные издания для юристов»).
5. Błachut J. Kryminologia / J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski. – Arche. – Gdańsk, 2006. – 516 s.
6. Wójcik Jerzy Wojciech Kryminologia. Współczesne aspekty. Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska – LEX. – Warszawa, 2014. – 384 s.
7. Hołyst B. Kryminologia / B. Hołyst. – Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN. – 1994. – 651 s.
8. Маршуба М. О. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії / М. О. Маршуба // Питання боротьби зі злочинністю. – 2016. – Вип. 31. – С. 123–134.
9. Шведова Г. Л. Окремі кримінологічні проблеми корупційної злочинності в українському суспільстві / Г. Л. Шведова // Актуальні проблеми держави і права. – О.: Юрид. літ., 2010. – Вип. 55. – С. 575–578.
10. Веб-сайт громадської організації «Transparency International Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://ti-ukraine.org/>.

Статья посвящена определению понятия причин латентности преступности, классификации таких причин, а также установлению того, какие причины латентности присущи коррупционной преступности как одному из наиболее латентных видов преступности. В статье рассмотрены взгляды как отечественных, так и зарубежных авторов на эту проблему, а также сделаны соответствующие выводы на основе этих позиций, анкетирования студентов из Украины и Польши и результатов исследований международной организации Transparency International.

Ключевые слова: латентная преступность, причины латентности преступности, коррупционная преступность, естественная и искусственная латентность.

The article is devoted to the definition of notion of reasons for crime latency, classification of these reasons as well as to establishing what reasons of latency is inherent in corruptive crime as one of the most latent types of crime. The views of national as well as foreign authors on this problem are considered and the corresponding conclusions are made on the basis of these views, survey of students from Ukraine and Poland and results of researches of the international organization Transparency International.

Key words: latent crime, reasons for crime latency, corruptive crime, natural and artificial latency.

